

Osztálymeghatározottság a mai Magyarországon **Huszár, Á. (2025). Az osztály hosszú árnyéka. Napvilág.**

Menyhárt Áron

ELTE TáTK Szociológia Doktori Iskola
menyhartaron@gmail.com

DOI: <https://doi.org/10.64718/ciklus/2026-02-08>

Gyakran hallhatjuk a következő hétköznapi bölcsességeket: „minden fejben dől el”, „mindenki a saját szerencséjének a kovácsa”, „csak akarni kell” és így tovább. Akik ezeket mondják, elfelejtik hozzátenni a szubjektív akarásokhoz tartozó objektív meghatározottságokat. Társadalmi létünk a háttérből már az egyéniségünk formálódása előtt kialakította azokat a lehetőségfeltételeket, amelyek életünk keretét adják. Mindez nem azt jelenti, hogy az egyéni erőfeszítések zsákutcába tartanának, hanem azt, hogy az egyén abban az esetben is a társadalmi viszonyok terméke, ha szubjektíve fölējük is tud emelkedni (Marx, 1967 [1867], p. 9). Ebből adódik a kérdés, hogy mennyiben határozzák meg életünket ezek a körülmények. Ha a társadalom osztályszerkezetéből indulunk ki, akkor pedig így fogalmazódik meg a felvetés: meddig ér az osztály árnyéka? Mekkora hatással van életünkre osztályhelyzetünk?

Az osztályfogalom rehabilitációja

Huszár Ákos könyve, *Az osztály hosszú árnyéka*, már a társadalomtudományok, és egyáltalán a szociológia mint tudomány genezisekor megjelenő, fentebb körvonalazott problémához kapcsolódik. Nem pusztán leszűkítő, lehatárolt módon a szociológia számára kíván releváns eredményeket feltárni, hanem tágabb értelemben a társadalomtudományos gondolkodás számára. E könyv jelentősége abban áll – és ezzel előreverítem talán a legfontosabb pontot –, hogy az osztály fogalmát újra előveszi, használja, visszailleszteni igyekszik abba a hazai szociológiai kánonba, amelyből egykoron kiszorult. Hogyan történhetett meg mindez?

Az osztályelméletek háttérbe szorulásának számos oka volt, amiket a szerző is taglal a könyvében. Összességében azt mondhatjuk, hogy „az osztályok halála” tézisnek két fő tényezője van, az egyik strukturális-tudományos, a másik pedig történeti-ideológiai.

A strukturális-tudományos azt fejezi ki, hogy a klasszikus osztálytársadalomhoz képest a jelenlegi, elsősorban nyugati típusú társadalmak jelentősen megváltoztak. Visszaszorult a klasszikus értelemben vett ipari munkásosztály aránya, megnövekedett a szolgáltató szektorban dolgozók száma, és csökkentek a társadalmi osztályok közötti viselkedésbeli, kulturális, szemmel látható különbségek. Ebben a megváltozott társadalmi szerkezetben az osztály klasszikus fogalma egyre kevésbé bír magyarázó erővel. Történeti-ideológiai tekintetben döntő, hogy a rendszerváltás előtti Magyarországon uralkodó rezsim a marxizmus–leninizmus ideológiáján alapult, amely a munkásosztályt-proletariátust tette meg központi alanyának. Ebből adódóan a rendszerváltást követően az osztály fogalma gyanússá vált a hatalomra kerülő „modernizációs konszenzus” híveinek. De mit is jelent ez a felettébb gyanús fogalom, az osztály?

Az osztály kétségtől a klasszikus szociológia és a politikai gazdaságtan egyik kulcsfogalma. Legtöbb esetben a marxi elmélet az, ahonnan az osztályokról először hallhatunk. Ugyanakkor ezek már az ő életművét megelőzően foglalkoztatták a tudósokat. Ahogyan Marx írja, „nem az én érdemem sem a modern társadalomban levő osztályok létezésének, sem ezek egymással való harcának a felfedezése. Polgári történetírók már jóval előttem ábrázolták az osztályok e harcának történelmi fejlődését, polgári közgazdászok pedig az osztályok gazdasági anatómiáját” (Marx, 1971 [1852], p. 479). Marx politikai gazdaságtanából következő, az osztályokra vonatkozó gondolatait legrövidebben úgy lehetne összefoglalni, hogy a kapitalizmus „egyszerűsítette az osztályellentéteket. Az egész társadalom mindinkább két nagy ellenséges táborra szakad, két nagy, egymással homlokegyenest szembenálló osztályra: burzsoáziára és proletariátusra” (Marx & Engels, 1959 [1848], pp. 442–443). Noha Marx is látja a maga korában, hogy léteznek e két osztályon túl másfajta pozícióban lévő társadalmi csoportok is, ezeket vagy a feudális rendszer időszakos továbbélésének vagy a kapitalizmus által létrehozott, de saját dinamikája által még fel nem számolt csoportoknak véli.

Max Weber, noha elismeri Marx társadalomtudományban elért eredményeit, a saját tudományos ethoszához igazodva, amely élesen elválasztja egymástól az objektív-tudományos gyakorlatot és a politikai akarást (Weber, 1998 [1904]), megváltoztatja és kibővíti az osztályelméletet. Huszár Ákos könyve leginkább erre a weberi hagyományra épít. Anélkül, hogy belemennék elméletének mélyebb taglalásába, összefoglalóan elmondható, hogy Weber az osztályokat elsősorban gazdasági csoportosulásokként értelmezi, amelyekhez a piaci esélyek felől közelít: így különíti el a birtok szerinti osztályokat, valamint a nyereség, illetve kereset szerinti osztályokat. Ami azonban nagyobb újdonság a marxi elmélethez képest, az érdeellentétek és ezek politikai következményeinek mérséklése mellett a rendi helyzet komolyabb taglalása. Weber szerint a rendiség a kapitalizmus

dinamikájából adódóan nem tűnik el, hanem az osztályokkal párhuzamosan másik társadalmi szerkezetet jelenít meg. Az azonos rendi helyzet alapja „a) a jellegzetes életvitel, – s ennél fogva b) a formális nevelés [...] valamint c) a származásnak vagy a foglalkozásnak kijáró presztízs” (Weber, 1987 [1921/1922], p. 307). Az, hogy a rendi helyzet és az osztályhelyzet hogyan kapcsolódik egymáshoz, hogy egyre szorosabban összefüggenek vagy éppen függetlenednek egymástól, mindig az adott konkrét történelmi szituációból következik. A weberi elmélet a társadalom szerkezetéről az osztályharcos retorika eltüntetésével és a rendi helyzet beemelésével sokkal alkalmasabbá vált az empirikus valóság értelmezésére a hagyományos tudományos-szociológiai hozzáállás képviselői számára. Ehhez kapcsolódik *Az osztály hosszú árnyéka* is.

A magyar osztályszerkezet empirikus vizsgálata és főbb eredményei

Huszár Ákos könyvének fő kérdése, amely különböző formákban, de tartalmilag azonos módon többször is felmerül az írás során, az, hogy az egyének életesélyeit, viselkedésüket, gondolkodásukat mennyiben határozza meg az osztályszerkezetben elfoglalt pozíciójuk a mai Magyarországon. Miként változott ez a meghatározottság a rendszerváltás utáni időkben, majd ezt követően 2010 után (Huszár, 2025, p. 11)? A könyv célja egyfelől e kérdések többszemponútú, empirikus alapú megválaszolása, másfelől az az osztályfogalom relevanciájának igazolása a mai magyar társadalomtudományos működésben. Ennek mentén is oszthatók fel a könyv egyes részei: bizonyos fejezetek az osztályokra magukra vonatkoznak, bizonyos fejezetek az osztályokra irányuló reflexiókra. A szerző a mű végén, a *Következtések* fejezetben összegzésül, tézisszerűen feltárja kutatásának legfőbb megállapításait.

A mű kiindulópontja úgy lépi túl az uralkodó szociológiai paradigmát, hogy közben visszanyúl a tudomány gyökereihez: a szerző a „szociológia lelkének” tekinti az osztályelemzést. Ezzel nemcsak saját álláspontjára utal, hanem egyfajta kritikát is megfogalmaz a fősodratú szociológiával szemben, amely nem hangsúlyozza eléggé ezt a fajta megközelítést. Ezt követően tér rá kutatása főbb megállapításaira. Eszerint a magyar társadalom osztályszerkezet tekintetében polarizálódott és erős konzisztenciát mutat, vagyis az egyének életesélyeit, viselkedésüket egyre fokozottabb mértékben határozza meg osztályhovatartozásuk. A társadalmi egyenlőtlenségek megnövekedtek, és ez egyre erősebben jelentkezik az említett problémák újratermelődésében. Mindezt alátámasztják a konkrét adatok, a jövedelemeloszlás, a foglalkoztatottság és az osztályhovatartozás kvantitatív elemzései. A társadalmi mobilitás vizsgálatából eredő megállapítás szerint

Magyarországon egyre nagyobb mértékben befolyásolja az egyén életét az, hogy a szülei milyen osztálypozíciót foglaltak el. Max Weber, ahogyan fentebb láthattuk, megkülönböztette egymástól az osztályhelyzetet és a rendi helyzetet. A szerző ebbe az irányba is kiterjesztette a kutatását. A presztízsvizsgálat olyan kérdőíves kutatásokat jelent, amikor a megkérdezettek foglalkozási csoportokat rendeznek sorba a saját szubjektív elismerésük, megbecsülésük szerint, és ezeket összesítve a kutatók reprezentatív foglalkozási presztízshierarchiát kapnak. Ilyen adatokat, illetve osztályhelyzettel való összefüggéseket elemezve Huszár Ákos arra a következtetésre jut, hogy a rendi helyzet egyre szorosabban összekapcsolódik az osztályhelyzettel. Ugyanez a tendencia rajzolódik ki az iskolázottságban: amikor a szerző a megkérdezett iskolai végzettségét hasonlítja a szülőkéhez, kiderül, hogy a fiatalabb kohorszban sokkal magasabb az immobilis aránya, mint az idősebbek körében; valamint a párválasztás tekintetében is, ahol a homogám kapcsolatok aránya szintén növekszik. Az iskolai végzettség és a párválasztási asszociációk egyre inkább bezáródó társadalmi tendenciát fejtenek ki. A könyv végezetül kitér a politikum dimenziójára, azt vizsgálva, hogy a hagyományos ideológiai megosztottsághoz képest (a baloldalra az alsóbb osztályok, a jobboldalra a felsőbb osztályok szavaznak) hogyan tér el a pártpreferencia a társadalmi osztályok tekintetében. A legfőbb megállapítása a szerzőnek e tekintetben az, hogy Magyarországon „negatív osztályszavazás” érvényesül, vagyis az alsóbb osztályokba tartozók nagyobb arányban voksolnak jobboldali pártokra, és ugyanez fordítva a közép és felsőbb osztályokban. Mindennek magyarázatára különféle hipotéziseket állít fel, amelyek jól képesek magyarázni ezt a fajta „feje tetejére” állított viszonyt.

Mindaddig a könyv osztályokról alkotott nézeteiről, relevanciájáról és megállapításairól beszéltünk. Ugyanakkor fel kell hívni a figyelmet a könyvnek arra az aspektusára, amely igazán egyedivé teszi. Huszár Ákos elemzése elsődlegesen kvantitatív jellegű, amely kiegészítésül, kontextualizálásul és történeti magyarázatul használ másodlagos irodalmakat. A téma ilyen taglalása valószínűleg kevésbé általános a társadalom szerkezetének hagyományos marxi–weberi fogalmi megragadásában. Ugyanakkor, ahogyan erre a szerző is felhívja a figyelmet, ezek a kutatási irányok pontosan illeszkednek a nemzetközi empirikus-kvantitatív kutatási projektekhez. Az úgynevezett Erikson–Goldthorpe–Portocarero- (röviden EGP) séma az osztályok empirikus vizsgálatára kínál lehetőséget, ehhez kapcsolódik Huszár Ákos írása is. Az EGP neoweberinánus megközelítés: megalkotói igyekeznek elhatárolni magukat az értéktöbblet-termelésen és -elsajátításon, vagyis végső soron a kizsákmányoláson és osztályharcon alapuló marxi osztálykonceptiótól. A weberi értelmezésből kiindulva annak módosított, aktualizált, a kvantitatív elemzésekre alkalmas módját használják (Chan & Goldthorpe, 2007). Az EGP-sémának többféle változata van, amelyek abban különböznek, hogy hány

társadalmi osztályt vagy osztályon belüli kategóriát különböztetnek meg egymástól. Azonban közös bennük, hogy alapvető kiindulópontjuk a megkérdozett foglalkozása, amely alapján a foglalkozási kategóriák kialakítása nyújtja az alapot az osztályok elméleti konstrukciójának empirikus leképezéséhez. A szerző a kvantitatív elemzéseiben ezekkel az osztályváltozókkal teszteli az általa vizsgált jelenségeket: az egyenlőtlenségeket, a mobilitást, az osztály és rend összefüggését és a politikai preferenciákat.

Értékelés és összegzés

Ha a könyv erősségeit akarjuk megragadni, akkor két fontos aspektust kell tekintetbe vennünk. Egyfelől a szociológia mint tudomány tekintetében – ahogyan fentebb is utaltunk rá – fontos előrelépésnek gondolom a társadalmi osztályok relevanciájának erősebb hangsúlyozását. Másfelől mindehhez a szerző kvantitatív, empirikus alapon közelített, amely megkönnyíti a könyvben foglalt megállapítások befogadását az elsősorban a fősodratú szociológiában jártas olvasók előtt is. Az előnye ugyanakkor bizonyos szempontból a hátrányává válik, az osztályelemzésre használt fogalmak és kategóriák dimenziójában ugyanis a könyv nem mutat fel újdonságot. Kérdés azonban, hogy mennyire róható fel ez egy olyan munkának, amelynek elsődleges célkijelölése az empirikus kutatás.

Összességében tehát elmondható, hogy a kötet alapos és elmélyült vizsgálódásokat tartalmaz. Erényei közé tartozik, hogy az osztályhelyzetet és az abból fakadó társadalmi jelenségeket több dimenzióban is vizsgálja, úgymint a társadalmi mobilitás, a rend és az osztály egymáshoz való viszonyai, a pártválasztás stb. Legfontosabb kérdéseire és állításaira gyakorta újra felhívja az olvasó figyelmét. Külön értékesnek tartom a könyv nyelvezetét. Egyrészt megtartja a komoly tudományos munkához szükséges szakzsarogont, másrészt a bonyolultabb fogalmaktól egészen az egyszerűbbekig mindent meg is magyaráz, ezáltal olyan olvasók számára is közérthetővé teszi az elemzést, akik nem feltétlenül rendelkeznek a szociológia e szakterületén elmélyült műveltséggel. A könyvet ebből adódóan ajánlom azoknak, akik érdeklődnek a társadalmi egyenlőtlenségek strukturális viszonyai iránt, azonban nem szakértői a témának. A szöveg érdekes és izgalmas lehet továbbá azok számára is, akik foglalkoznak az osztály kategóriájával és osztályelméletekkel konceptuális módon, ugyanakkor ennek empirikus kutatásra épülő változatával még nem találkoztak. Végezetül ajánlom mindazoknak, akik mélyebb tudást szeretnének kapni Magyarország osztályszerkezetének konkrét alakulásáról. Visszatérve a bevezetőben feltett kérdésre: meddig ér az osztály hosszú árnyéka? Az elemzés alapján úgy tűnik, hogy jóval tovább, mint azt elsőre feltételeznénk.

Hivatkozott irodalom

Chan, T. W., & Goldthorpe, J. H. (2007). Class and Status: The Conceptual Distinction and its Empirical Relevance. *American Sociological Review*, 72, 512–532. <https://doi.org/10.1177/000312240707200402>

Huszár, Á. (2025). *Az osztály hosszú árnyéka. A mai magyar társadalom osztályszerkezete*. Napvilág.

Marx, K., & Friedrich E. (1959 [1848]). *A Kommunista Párt kiáltványa* (MEM 4, 437–470). Kossuth.

Marx, K. (1967 [1867]). *A tőke I.* (MEM 23). Kossuth.

Marx, K. (1971 [1852]). *Marx Joseph Weydemeyerhez – 1852. március 25.* (MEM 28, 475–480). Kossuth.

Weber, M. (1987 [1921/1922]). *Gazdaság és társadalom: A megértő szociológia alapvonalai*. 1. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.

Weber, M. (1998 [1904]). A társadalomtudományos és társadalompolitikai megismerés „objektivitása”. In Wessely, A. (Szerk.), *Tanulmányok* (pp. 7–69). Osiris.